

Зіновій Коваль

доцент кафедри права і законотворчого процесу
ОРИДУ НАДУ при Президентові України, к.держ.упр.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ЯК СТРИЖЕНЬ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ АСИМЕТРИЧНИМ (ГІБРИДНИМ) ВІЙНАМ

В межах публікації розглядається управлінська проблематика забезпечення інформаційно-психологічної стійкості населення, країни в умовах асиметричних (гібридних) війн через відповідні стратегії протидії. Аналізуються деякі особливості стратегічних та тактичних підходів до організації такої протидії, окреслюються пріоритетні напрями відповідної державної управлінської політики.

Ключові слова: інформаційно-психологічна стійкість, асиметричні (гібридні) технології та війни, гібридна загроза, складові гібридної війни, культурна окупація, квотування свого інформаційного та культурного продукту, філософія асиметричності бойового мистецтва «спас».

Zinoviy Koval

Associate Professor of Law and Legislative Process Department
of ORIPA NAPA under the President of Ukraine, PhD in Public administration

INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL STABILITY AS A ROD OF STRATEGY OF COUNTER ACTION TO ASYMMETRIC (HYBRID) WARS

Within the publication examines the management issues providing information and psychological resistance of the population of the country in conditions of asymmetric (hybrid) wars through appropriate counter strategies. Analyzed some features of strategic and tactical approaches to the organization of such a counteraction, outlines priorities appropriate public management policies.

Formulation of the problem in general: Complex and poorly understood process of formation, development and provision of information and psychological stability of the population and the country to use asymmetric (hybrid) technology influence the aggressor country stands separate actual managerial problems

Analysis of recent research and publications: The problem of studying and systematizing phenomena asymmetric (hybrid) Wars dedicated scientific work Addronatiya B., O. Surop'yatova friends O. Leonov V., Voronovych B. Sivohy I., A. Shevtsov, Mernikova G., Balyuk H Rakovets Yu Ruschenko I. Among foreign scientists worth noting American scholar Aron.

Bold unsolved aspects of the problem: While acknowledging the theoretical and practical significance of these scientific works of domestic and foreign scientists, it should be noted that they have not paid attention to the issue is providing management information and methods of psychological stability of the national population of the country to use asymmetric (hybrid) technology influence the aggressor country.

The purpose of the article: The purpose of this publication – clarifying the role of information and psychological stability as a core management strategies appropriate counter asymmetric (hybrid) technology and war.

Keywords: Information and psychological resistance, asymmetric (hybrid) technology and wars, hybrid threat, components of a hybrid war, a cultural occupation, quoting of own information and cultural products, the philosophy of asymmetrical martial arts «SPAS».

Зіновій Коваль

доцент кафедри права і законотворчого процесу
ОРИГУ НАГУ при Президенті України, к.гос.упр.

ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СТОЙКОСТЬ КАК СТЕРЖЕНЬ СТРАТЕГИИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ АСИМЕТРИЧНЫМ (ГИБРИДНЫМ) ВОЙНАМ

В пределах публикации рассматривается управленческая проблематика обеспечения информационно-психологической стойкости населения, страны в условиях асимметричных (гибридных) войн через соответствующие стратегии противодействия. Анализируются некоторые особенности стратегических и тактических подходов к организации такого противодействия, очерчиваются приоритетные направления соответствующей государственной управленческой политики.

Ключевые слова: информационно-психологическая стойкость, асимметричные (гибридные) технологии и войны, гибридная угроза, составляющие гибридной войны, культурная оккупация, квотирование своего информационного и культурного продукта, философия асимметричности боевого искусства «спас».

Складний і маловивчений процес формування, розвитку та забезпечення інформаційно-психологічної стійкості населення та країни до застосування асиметричних (гібридних) технологій впливу країнами-агресорами виступає окремою актуальною управлінською проблемою.

Проблемі вивчення та систематизації явищ асиметричних (гібридних) війн присвячені наукові праці В. Аддронатія, О. Суроп'ятова, О. Друзь, В. Леонова, Б. Вороновича, І. Сівохи, А. Шевцова, Г. Мернікова, Н. Балюка, Ю. Раковець, І. Рущенко. Серед зарубіжних науковців доречно відзначити американського вченого Р. Арона.

Віддаючи належне теоретичній і практичній значущості зазначених наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, слід зауважити, що в них не приділялося уваги саме проблематиці забезпечення управлінськими методами інформаційно-національної психологічної стійкості населення, країни до застосування асиметричних (гібридних) технологій впливу країнами-агресорами.

Мета даної публікації – з'ясування ролі інформаційно-психологічної стійкості як стрижня відповідних управлінських стратегій протидії асиметричним (гібридним) технологіям та війнам.

Будь-який агресор, готуючись до війни, забезпечує собі перевагу над противником. Не домігшись такої переваги, він відмовиться від своїх планів. Перевага може бути кількісною, якісною або кількісно-якісною. Наявність переваги однієї сторони над іншою і обумовлює асиметрію боротьби як мінімум на початковому етапі. Тому поняття асиметрії застосовують для характеристики відносин між непорівнянними за силою й статусом противниками.

Успішність сьогоднішніх війн оцінюється за ступенем модифікації психіки населення і військ: як своїх, так і противника. Найчастіше успіх досягається при використанні асиметричних технологій. Тому термін «асиметрична війна» вживається тоді, коли слабший стикається з більш сильним, і, коли використовуються способи дій, що відрізняються особливими інструментами і стратегіями. Вибудовується тактика ведення збройної боротьби, яка не визнає ніяких норм, шаблонів, класичних способів застосування військ. Проти військових формувань застосовується тактика терору, бандитизму, повстань, безладдя, перебудови душ населення, деморалізації та інше. Етичний аспект, який характеризує асиметричну війну, виражається в нехтуванні усіма нормами, що регламентують ведення воєнних дій і їх заміщення етикою, заснованою на релігійному та/або політичному фанатизмі, зневазі до людського життя і виправданні будь-яких засобів боротьби, що забезпечують досягнення кінцевої мети [1].

Отже, асиметрія характеризує парадоксальні конфліктні ситуації, в яких сильний противник не здатний захистити себе і добитись перемоги над слабким. Коли слабкий нав'язує сильному свою волю, то таким чином він досягає політичної переваги.

Асиметричні (гібридні) війни також використовують і державні лідери, що ставлять собі за мету утримання під своїм впливом сусідніх держав й не бажають бути звинуваченими світовою спільнотою у відкритій агресії до слабшого. Також у великих держав є можливість в

ході асиметричної (гібридної) війни розв'язати в об'єктах їх впливу громадянські конфлікти, щоб країна-жертва сама себе поборювала. Але асиметричні стратегії найбільш корисні для країн з невеликим оборонним потенціалом. Головне, щоб інформаційно-психологічна стійкість такої країни стала реальним стрижнем її стратегії протидії асиметричним (гібридним) війнам з боку більш сильного противника.

За винятком нечисленної літератури воєнно-стратегічного й нормативно-правового характеру, поняття асиметричності, як правило, вказує на парадоксальний характер відносин, у яких більш слабкий противник стає здатним завдати серйозної шкоди й навіть нав'язати свою волю сильнішому, а сильний противник не завжди може відстояти свої інтереси й підкорити слабкого. Тому аналіз стратегії і тактики боротьби слабких проти сильних і становить суть вивчення асиметричних відносин. Для практиків в подібних ситуаціях важливим є пошук оптимальної стратегії поводження слабкого з метою отримання асиметричної переваги над сильним.

Так партизанські війни в умовах окупації або колоніального правління, національно-визвольні рухи ще у 60-х роках минулого століття були зараховані до розряду асиметричних конфліктів. Основними рисами асиметричних конфліктів (війн) виступають: непередбачуваність результату при явній невідповідності силових можливостей і статусів протиборчих сторін; використання слабким учасником стратегії пошуку «слабкого сильного»; звернення слабкої сторони до заборонених засобів ведення воєнних дій; тактика «непрямих» воєнних дій, що застосовується слабкою стороною; нездатність сильної сторони відстояти свої позиції і перемогти слабкого.

Тероризм XXI століття – це також варіант асиметричних бойових дій, оскільки він підтримує логіку боротьби «слабких» проти «сильних». Вважається, що тероризм XXI століття замінив партизанську війну, від якої його відрізняє наступальний характер, менша залежність від місцевого населення, здатність активно використовувати інфраструктуру розвинених країн. Терористична війна орієнтована на асиметрію, що дозволяє їй боротись з більш потужним противником. Різниця між партизанською війною і терористичними стратегіями полягає у свідомому використанні парадоксальних переваг стратегічної асиметрії. Партизанські рухи прагнули досягти асиметрії у відносинах з противником, а потім перемогти його у збройній боротьбі. Терористичні групи прагнуть, перш за все, підірвати морально-психологічний потенціал противника без контакту з його військовою машиною, обираючи найбільш уразливі цілі, обходячи безпекові й військові захисні механізми [5].

Р. Арон у праці «Мир і війна між народами» вказував, що причиною поразки великих держав в колоніальних війнах XX століття була асиметрія відносин «повстанець-колонізатор», коли у повстанців сила волі й інтересу була асиметрично значно більшою, ніж у колонізаторів [2].

Асиметрична війна є поняття більш широке, ніж гібридна війна. Гібридна війна визначається як основний метод дій в асиметричній війні. В літературі часто зустрічаються й інші назви, що складають сутність методів асиметричної (гібридної) війни: «кольорові ре-

волюції», «непрямі дії», «латентні дії», «громадянська війна», «війни керованого хаосу», «нелінійні війни», «змішані, комбіновані війни», «повстанські дії», «мережеві дії», «мережевоцентричні війни», «не конвенційні війни», «нестандартні війни», «кримінально-терористичні війни» [9].

Сьогодні поняття «гібридних воєн і загроз» з наукових статей переходять в офіційні і робочі документи країн-членів НАТО й РФ. Наприклад, у пункті 13 підсумкової декларації саміту НАТО в м. Уельс, на початку вересня 2014 року, вперше на високому офіційному рівні йшла мова про необхідність підготовки Альянсу до участі у війнах нового типу – гібридних війнах (hybrid warfare). В інтересах удосконалювання здатності союзників протистояти новим гібридним загрозам (hybrid warfare threats), документом вимагається налагодити тісну координацію між міністерством внутрішніх справ, залучити сили поліції й жандармерії для припинення нетрадиційних загроз, пов'язаних із пропагандистськими компаніями, кібератаками й діями місцевих сепаратистів. Проведення навчань для відпрацювання дій у гібридній війні називається одним із пріоритетів Альянсу. У Латвії для підготовки й координації таких навчань створено спеціальний центр (Strategic Communications Centre of Excellence).

Поняття «гібридної загрози» поєднує широкий діапазон ворожих обставин і намірів, серед яких: кібервійна, асиметричні конфлікти низької ефективності, глобальний тероризм, піратство, незаконна міграція, корупція, етнічні і релігійні конфлікти, безпека ресурсів, демографічні виклики, транснаціональна організована злочинність, проблеми глобалізації, поширення зброї масового знищення.

В концепції НАТО, що одержала назву «NATO's Bi-Strategic Command Capstone Concept» (2010), «гібридні загрози» визначаються як загрози, які створюються противником, здатним одночасно та адаптовано використовувати традиційні й нетрадиційні засоби для досягнення власних цілей [12].

Способи гібридної війни як засіб вирішення проблемних питань у міждержавних відносинах можуть стати практикою воєнних дій XXI століття. Найбільш характерними складовими гібридної війни виступають: інформаційна війна, пропаганда та контрпропаганда, використання інформаційних технологій у ЗМІ, мережі Інтернет, пряма агентурна робота з місцевим населенням з маніпуляції масовою свідомістю з метою формування необхідного світосприйняття; здійснення спеціальних операцій на території противника з метою дезорганізації системи управління, порушення соціальної інфраструктури; використання звичайного озброєння та військової техніки для взяття під контроль стратегічно важливих територій, окремих об'єктів; участь парамілітарних структур (добровольці, найманці, партизанські загони) та приватних збройних формувань; зовнішній вплив з прямою або опосередкованою участю іноземних громадян та міжнародних організацій [12].

Застосування асиметричних заходів ведення війни – це метод досягнення переваги в силі, а перевага в силі завжди створює асиметрію. Асиметрія в збройній боротьбі досягається сукупністю економічних, інформаційних, технічних, оперативних-тактичних, організаційних та психологічних заходів. Асиметрія, що дося-

гається новими зразками зброї та способами ведення війни, є істотною та нестійкою в часі. Одним із найпростіших способів досягнення асиметрії в сучасному воєнному конфлікті з потужним противником є пошук ще більш сильного союзника [5].

Дослідниками гібридна війна вважається феноменом постіндустріального, інформаційного глобалізованого світу XXI століття, де інформація виступає зброєю масового ураження, а полем бою – суспільна свідомість як противника, так і власного населення. Головним завданням гібридної війни стає не руйнування економічного, демографічного та воєнного потенціалу противника, а досягнення прямого впливу на нього через маніпулювання масовою свідомістю. Головне в такій війні – вистояти психологічно й інформаційно. Тобто, саме інформаційно-психологічна стійкість країни стає об'єктом гібридної війни. Якщо вона витримає комплексний удар ворога, вистоїть, то мети такої війни не буде досягнуто, а країна та її народ отримають додатковий досвід досягнення стійкості в гібридних війнах, що з часом трансформуються у стійкий інформаційно-психологічний імунітет до таких деструктивних явищ.

Гібридна війна у інформаційно-психологічному сегменті – це й культурна окупація країни-жертви. В Україні вже за часів незалежності вигадали так званий «формат», що став демонстрацією зневаги до українського інформаційно-культурного простору. Спочатку «культурні» дії країни-агресора окупувають інформаційно-культурний простір країни-жертви, вкорінюються в ньому, через комерційні телеканали, ФМ-станції, представництва, видавництва, медіа-холдинги, а потім приходять «зелені чоловічки» з автоматами, що розмовляють наказною мовою країни-агресора. Як цьому протистояти? Стратегічний шлях один: не допускати окупації свого інформаційного та культурного простору іншими країнами. Тактика дій також не нова: квотування свого інформаційного та культурного продукту в своєму інформаційному та культурному просторі. Саме так вчиняють європейські країни.

Наприклад, у Польщі з 2004 року діє квота – 33 % польською мовою для музичного контенту; у Франції ця квота становить 40 %, з якої не менше ніж половина – нові твори; у Португалії квота 25% для музичного контенту португальською мовою для приватних і 60 % для державних радіостанцій; у Німеччині квота – 25 % для музики німецькою мовою [3].

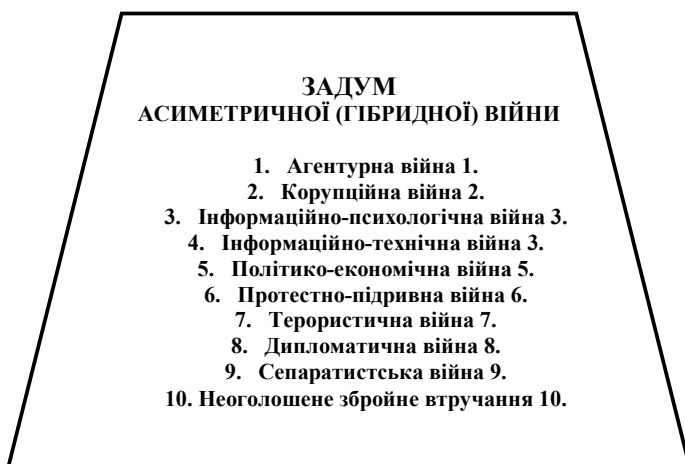
Асиметричний (гібридний) війні передують й супроводжує відповідна політика. Український дослідник цієї проблематики кандидат військових наук, доцент, генерал-лейтенант запасу Юрій Радковець визначає «гібридну політику» як цілеспрямоване комплексне застосування політичних, дипломатичних, торговельно-економічних, інформаційно-пропагандистських та інших, у тому числі нетрадиційних («асиметричних») заходів однієї держави (або коаліції держав) з метою підпорядкувати собі внутрішню і зовнішню політику іншої/інших за допомогою широкого спектру прихованих способів та механізмів підкупу, залякування та шантажу керівництва, еліт, партійних та суспільних груп, а також загалом населення цих держав [7].

До асиметричної (гібридної) війни повинна бути готова й національна журналістика, яка має чітко дотримуватись відповідних принципів. У випадку України, її

РНБО повинен розробити чіткий алгоритм висвітлення воєнних питань. У цій справі доречно запозичити досвід Ізраїлю, де існують чіткі інструкції – впродовж якої кількості днів дозволяється оприлюднювати дані про військову операцію і її результат. Головне, щоб національна журналістика в пошуках нової інформації не видавала військові таємниці, оперативно протидіяла ворожим інформаційним спецопераціям, асиметричним (гібридним) викликам [4].

Отже, асиметрична (гібридна) війна народжується із відповідного задуму як агресора, так і жертви: перший її застосовує для неоголошеної агресії, а другий – для вимушеної оборони від більш сильного противника. Складовими сегментами цієї війни в різні її періоди і залежно від мети виступають: агентурні, корупційні, інформаційно-психологічні та технічні, політичні й економічні, протесно-підривні й терористичні, дипломатичні, сепаратистські дії та неоголошене збройне втручання (див. схему №1).

СКЛАДОВІ СЕГМЕНТИ АСИМЕТРИЧНОЇ (ГІБРИДНОЇ) ВІЙНИ

Асиметрична (гібридна) війна своєю серцевиною має прагнення з боку окупанта здійснити спершу малопомітну культурно-інформаційну та психологічну окупацію жертви, щоб максимально приспати національну свідомість об'єкту експансії, позбавити його здібності розрізнити, де своє, а де чуже, сприяти втраті відчуття цінності свого, насадити комплекс байдужості й пасивності. Досягнувши таких результатів шляхом культурно-інформаційної та психологічної експансії, військова експансія може й не знадобитись. Сьогодні як ніколи зросла роль невійськових (гібридних) способів досягнення політичних та стратегічних цілей, які в деяких випадках за своєю ефективністю перевершили силу зброї. За оцінками фахівців гібридних війн співвідношення невійськових і військових заходів складає пропорцію – 4:1. Тобто, гібридними заходами, з їх інформаційно-психологічною складовою, можна досягнути в чотири рази більше, ніж заходами суто військовими.

Визнаний в Україні фахівець в теорії гібридних війн, професор харківського національного університету внутрішніх справ, доктор соціологічних наук І. Рущенко розробив комплексний підхід до справи

ефективної протидії гібридним війнам. Суть підходу в тому, що асиметрична (гібридна) війна – це ланцюг запланованих агресором подій, які крок за кроком ведуть до загарбання чужих територій чи встановлення фактичного контролю над частинами країни-жертви. Якщо вдається розірвати ланцюг, то плани ворога руйнуються і не зможуть бути ним реалізованими. Але для цього потрібно вчасно знати й відповідно реагувати силою закону на настрої проблемних регіонів, на глибину присутності «п'ятої колони» щодо розгортання сумнівних суспільно-політичних рухів та організації. Доречно народу говорити правду, й війну називати війною, щоб «п'ята колона» втратила можливість маскуватись під демократичні рухи та вільно вести деструктивну агітацію в масах. Тактика опору держави й народу повинна бути активною й наступальною із симетричними й асиметричними відповідями. Держава мусить спиратися на патріотів, а не вдавати із себе наднаціональну силу, яка згори дивиться на різні рухи та конфлікти. Державі та суспільству життєво необхідно

тримати ініціативу у пропаганді, не допускати сепаратистів до радіо та телебачення як до ефективної зброї. Органи державної влади, їх керівники повинні володіти прийомом руйнації підривних соціальних технологій. І головне, що влада повинна постійно працювати з населенням, виходячи з мережевої концепції побудови суспільства. Необхідно мати прями, щільні й постійні контакти з людьми, що належать до лідерів громадської думки, можуть за потреби переломити внутрішню ситуацію. При цьому не можна ніколи довіряти керуванню країною або регіоном злочинцям, навіть якщо вони перефарбувались на бізнесменів чи політиків. Не можна повністю покладатися й на допомогу в захисті з боку інших країн, а психологічна налаштованість на захист своєї країни мусить перетворитися на імператив масової свідомості [10].

Україна вже має й свій досить потужний досвід системи інформаційно-психологічної протидії в умовах гібридної війни. Так, силами волонтерів уже два роки працює новинний сайт «Вої», на основі спеціально розробленої програми, що моніторить одразу тисячі ресурсів, окрім сайтів із доменом .ru, і формує вибірку новин, вільних від фейкової інформації – основної зброї в гібридній війні. Сайт має 50 тисяч передплатників у соцмережах, його опубліковані статті вже переглянули десятки мільйонів разів. Завдання українських воїв інформаційного простору гібридної війни – донести правду до широкого загалу, а у тих, хто використовує «тролів», завданням є дезінформація [9].

Потяг до асиметричності дій в українців є з давніх часів, і термін «перемога» у нас трактується як «перейшов через те, що міг». Філософія стратегії нашої давньої асиметричності чітко прослідковується у такому бойовому мистецтві, як «спас», де перемога досягається кмітливістю, застосовуючи мінімум фізичної сили. Вже науково доведено, що «спас» виник набага-

то раніше, ніж східні єдиноборства (ушу, карате) і його появу на наших теренах приписують скіфам. Філософія «спаса» як мистецтва асиметричності трактується як звичай гордої нескореності, правди, совісті й складена з психоментального трикутника – війни, праці, гри (тренувань). Носіями мистецтва і філософії «спаса» були козаки-характерники. Тому «спас» в українців розвивався за трьома напрямками, поєднаними в один триєдиний комплекс: бойовий, оздоровчий та обрядовий. Бойовий «спас» – мистецтво ведення бою за мінімальних втрат зі свого боку. Оздоровчий «спас» – мистецтво бути здоровим в будь-яких життєвих умовах, до того ж поняття «здоров'я» в нашій традиції налічує сім складових єдиного комплексу: фізичне, функціональне, психологічне, енергетичне, духовне, соціальне та репродуктивне. Обрядовий «спас» – система свят, обрядів, традицій, присвят, які допомагали засвоєнню бойового й оздоровчого «спасу» й не суперечили їм. Тому триєдині напрями «спасу» утворюють комплексну національну систему філософії та дії. Також на теренах України поряд із «спасом» існують й такі національні бойові мистецтва, асиметричні за своїм напрямом, як рукопашний бій «гопак», бойове мистецтво для жінок «асгарда» і «триглав» як давньослов'янський вид боротьби [6].

Поняття асиметричності вказує на парадоксальний характер відносин, у яких більш слабкий противник стає здатним завдати серйозної шкоди й навіть нав'язати свою волю сильнішому, а сильний противник не завжди може відстояти свої інтереси й підкорити слабого. В подібних ситуаціях важливим є пошук оптимальної стратегії поведінки слабого з метою отримання асиметричної переваги над сильним. Асиметрична війна є поняттям більш широким, ніж гібридна війна. Гібридна війна визначається як основний метод дій в асиметричній війні.

Асиметричні (гібридні) війни також використовують і держави-лідери, що ставлять собі за мету утримання під своїм впливом сусідніх держав й не бажають бути звинуваченими світовою спільнотою у відкритій агресії по відношенню до слабого.

Але асиметричні стратегії найбільш корисні для країн з невеликим оборонним потенціалом. Головне, щоб інформаційно-психологічна стійкість такої країни стала реальним стрижнем її стратегії протидії асиметричним (гібридним) війнам з боку більш сильного противника. Саме інформаційно-психологічна стійкість людини, країни, держави стає об'єктом гібридної війни. Якщо країни-жертви витримують комплексний удар ворога, вистоять, то мети такої гібридної війни не буде досягнуто, а країна та її народ отримають додатковий досвід досягнення стійкості в гібридних війнах, що з часом трансформується у сталий інформаційно-психологічний імунітет до таких деструктивних явищ.

Асиметрична (гібридна) війна народжується із відповідного задуму її авторів. Агресор її використовує для неоголошеної агресії, а країна-жертва – для вимушеної оборони від більш сильного противника. Складовими сегментами цієї війни в різні її періоди і в залежності від мети виступають: агентурні, корупційні, інформаційно-психологічні та технічні, політичні й економічні, протестно-підірвні й терористичні, дипломатичні, сепаратистські дії та війни, аж до неоголошеного збройного втручання. За оцінками фахівців гібридних

війн, гібридними заходами, з їх інформаційно-психологічною складовою, можна досягнути в чотири рази більше, аніж заходами суто воєнними.

З метою ефективного протистояння проявам асиметричної (гібридної) війни необхідно вести потужну роботу з консолідації країни й нації на основі об'єднуючих ідей і цінностей з формування у громадян поняття національної гідності, патріотизму та відповідальності за країну, думки про те, що найважливішою цінністю нації є її демократична, правова й соціальна держава. Без знання та вміння застосовувати інформаційно-психологічні технології асиметричну (гібридну) війну не виграє.

Протистояти гібридній війні, в першу чергу, в інформаційно-психологічному сегменті доречно стратегічним шляхом: не допускати окупації свого інформаційного та культурного простору іншими країнами. Тактика дій – квотування свого інформаційного та культурного продукту в своєму інформаційному та культурному просторі. Саме так вчиняють європейські країни. Асиметрична (гібридна) війна як ланцюг запланованих агресором подій, що ведуть до загарбання чужих територій чи встановлення фактичного контролю над частинами країни-жертви стає неспроможною, якщо розірвати цей ланцюг, тоді плани ворога руйнуються й не зможуть бути реалізованими.

З давніх часів в українців присутній потяг до асиметричності дій. Філософія стратегії нашої давньої асиметричності чітко прослідковується у такому бойовому мистецтві, як «спас», де перемога досягається кмітливістю, із застосуванням мінімуму фізичної сили.

Література.

1. Аддронатій В., Суруп'ятов О., Друзь О. «Асиметрична війна» // «Оборонний вісник». – №10. – 2014. – С. 24–29.
2. Арон Р. «Мир и война между народами» / Под. общ. ред. Даниленко В. И. – М. : NOTA BENE, 2000. – 880 с.
3. Балюк Н. «Квотний рефлекс» // «Високий замок». – 14-20.04.2016. – С. 13.
4. Гринівський Р. «Про гібридну журналістику в умовах гібридної демократії» // «День». – № 67–68. – 15-16.04.2016. – С.28.
5. Леонов В.В., Воронович Б.О. «Парадокс асиметрії» // «Оборонний вісник». – №2. – 2016. – С. 14.
6. Локтев О. «Бойове мистецтво предків» // «військо України». – № 4(186). – С.58-61.
7. Раковець Ю. «Гібридна політика» Кремля – загроза світовій спільноті» // «Голос України». – 26.12.2015. – С. 4–5.
8. Руденко А. «Сучасні інформаційні ВОІ» / «День». – №72-73. – 22-23.04.2015. – С.28.
9. Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія / Х.: ФОП Павленко О. Г., 2015.- 286с. – С.18–21.
10. Рущенко І. П. «Зупинити агресора» // «Оборонний вісник». – №1. – 2016. – С. 8–12.
11. Сівоха І.М., Воронович Б. О., Леонов В. В. «Технології «гібридної війни» // «Оборонний вісник». – № 7. – 2015. – С. 7.
12. Шевцов А. І., Мерніков Г. І. «Сценарії для Росії» // «Оборонний вісник». – №3. – 2016. – С. 9.